

УДК 349.42

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В РОСЛИННИЦТВІ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

**Т.С. НОВАК, кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Стаття присвячена аналізу стану правового забезпечення охорони праці в рослинництві локальними нормативними актами, зокрема інструкціями з охорони праці, визначенню недоліків Збірника примірних інструкцій з охорони праці для працівників під час виконання робіт у рослинництві та винесенню пропозицій щодо їх подолання.

Охорона праці, правове забезпечення, рослинництво, сільське господарство, інструкція з охорони праці.

Правове регулювання охорони праці в сільському господарстві (як і в інших сферах економічної діяльності) здійснюється шляхом поєднання централізованого та локального правового регулювання. І якщо в централізованому порядку встановлюються загальні вимоги до здійснення заходів з охорони праці, то на локальному рівні ці заходи вже відображають специфіку охорони праці в окремо взятому підприємстві з урахуванням всіх особливостей діяльності, якою це підприємство займається. Тобто стан охорони праці на підприємствах (в нашому випадку – сільськогосподарських) значною мірою залежить від ступеня забезпеченості його передбаченими нормативними актами з охорони праці.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII саме на власника підприємства покладено обов'язок розробки і затвердження положень, інструкцій, інших актів з охорони праці, що діють у межах підприємства. Порядок опрацювання та затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві, затверджений Наказом Держнаглядохоронпраці України від 21 грудня 1993 р. № 132. Якщо ж говорити про перелік цих нормативних актів, то він є досить великим (навіть для малих підприємств він становить понад 70 найменувань) [1]. Це в свою чергу породжує проблеми з розробки і забезпечення підприємств, в тому числі сільськогосподарських, локальними нормативними актами з охорони праці. Як наслідок, близько 67 % від всієї кількості нещасних випадків зі смертельним наслідком у сільському господарстві виникають з організаційних причин, і лише 33 % – з технічних [2, с. 25].

Звичайно, в межах однієї наукової статті неможливо дослідити всі

проблемні аспекти локальної нормотворчості щодо охорони праці на сільськогосподарських підприємствах, тому **метою** даної праці виступатиме аналіз положень Збірника примірних інструкцій з охорони праці для працівників під час виконання робіт у рослинництві, який був затверджений Наказом Міністерства агропромислового комплексу України від 15 грудня 1999 р. № 368 і призначений для надання допомоги власникам, керівникам виробничих підрозділів та спеціалістам з охорони праці при розробці інструкцій для працівників, зайнятих на роботах у рослинництві.

Зауважимо, що дане питання досі не було предметом наукових доробок науковців-правників. Фахівці-аграрники (В.З. Янчук, В.Ю. Уркевич, В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, В.В. Носік та ін.) зачіпали у своїх працях лише загальні питання охорони праці в сільському господарстві. Фахівці в галузі трудового права, зокрема О.А. Мірошніченко, розкривали теж загальні аспекти працезахоронної діяльності в сільському господарстві. Це в свою зумовлює актуальність теми статті.

Спершу зупинимося на регламентації примірними інструкціями з охорони праці в рослинництві порядку допуску осіб до роботи. Так, п. 1.3 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання ручних робіт у рослинництві (ПІ 2.0.00-081-99), п. 1.2 Примірної інструкції з охорони праці під час заготівлі кормів (ПІ 2.0.00-084-99), п. 1.6 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті (ПІ 2.0.00-087-99) є ідентичними та сформульовані так: «виконуйте тільки ту роботу, яка вам доручена відповідним нарядом (крім екстремальних та аварійних ситуацій), не допускайте на робоче місце сторонніх осіб і не передоручайте свою роботу іншим особам». Тобто зі змісту наведених пунктів випливає, що всі ручні роботи, роботи під час заготівлі кормів та роботи в захищеному ґрунті виконуються за нарядом-допуском. Це в принципі неправильно, оскільки якщо до ручних робіт у рослинництві відповідна інструкція з охорони праці відносить копання, сівбу та садіння, догляд за рослинами, збирання овочевих і баштанних культур (помідори, огірки, перець, капуста, кавуни, дині, кабачки тощо), збирання моркви, столових буряків, цибулі, часнику, збирання цукрових і кормових буряків, збирання картоплі, то, відповідно, до чинного законодавства наряд-допуск видається для виконання періодичних робіт, які віднесені до робіт з підвищеною небезпекою. У свою чергу, Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений Наказом Держнаглядохоронпраці від 26 січня 2005 р. № 15, не містить жодного згадування про ручні роботи у рослинництві. Отже, доходимо висновку, що з п. 1.3 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання ручних робіт у рослинництві (ПІ 2.0.00-081-99) необхідно вилучити слова «виконуйте тільки ту роботу, яка вам доручена відповідним нарядом».

Якщо говорити про пункт аналогічного змісту Примірної інструкції з охорони праці під час заготівлі кормів (ПІ 2.0.00-084-99), то тут ситуація

дещо інша. Вказана інструкція встановлює вимоги безпеки під час виконання таких робіт: косіння вручну; допоміжні роботи під час роботи кормозбиральних машин; скиртування; штучне сушіння та закладання сіна на зберігання; силосування. Якщо розглядати ці види робіт, то косіння вручну не є роботою, для виконання якої потрібен наряд-допуск, а ось скиртування належить до робіт на висоті, штучне сушіння сіна пов'язане з обслуговуванням електроустановок, силосування являє собою роботу в траншеях. Отже, три останні види робіт є роботами з підвищеною небезпекою і для них наряд-допуск потрібний (у разі, коли такі роботи виконуються періодично). Схожа ситуація і щодо Примірної інструкції з охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті (ПІ 2.0.00-087-99): деякі роботи, наприклад робота з електрофрезою, потребують наряду-допуску, інші, наприклад побілка приміщень чи ручні роботи з догляду за рослинами, – ні. Для приведення тексту Примірної інструкції з охорони праці під час заготівлі кормів (ПІ 2.0.00-084-99) та Примірної інструкції з охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті (ПІ 2.0.00-087-99) до відповідності положень законодавства пропонуємо викласти відповідні пункти цих інструкцій у такій редакції: «виконуйте роботу відповідно до вашої професії та кваліфікації; не починайте роботу, яка повинна виконуватися за нарядом-допуском, без відповідного наряду-допуску; не допускайте на робоче місце сторонніх осіб і не передоручайте свою роботу іншим особам».

Перейдемо до розгляду наступного положення ряду Примірних інструкцій з охорони праці в рослинництві щодо виконання працівниками відповідних робіт. Так, п. 1.5 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання ручних робіт у рослинництві (ПІ 2.0.00-081-99), п. 1.14 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання робіт із пестицидами та агрохімікатами (ПІ 2.0.00-082-99), п. 1.4 Примірної інструкції з охорони праці під час післязбиральної доробки зерна (ПІ 2.0.00-083-99), п. 1.3 Примірної інструкції з охорони праці під час заготівлі кормів (ПІ 2.0.00-084-99), п. 1.3 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання робіт у садах і на виноградниках (ПІ 2.0.00-086-99) та п. 1.3 Примірної інструкції з охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті (ПІ 2.0.00-087-99) мають такий зміст: «не приступайте до роботи у стані алкогольного, наркотичного або медикаментозного сп'яніння, у хворобливому або стомленому стані». Вважаємо, що включення подібного пункту до тексту примірних інструкцій з охорони праці є недоцільним, оскільки не відповідає законодавству.

Насамперед поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння є дисциплінарним проступком, за який відповідно до ст. 147 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) до робітника можуть застосовуватися догана та звільнення як дисциплінарні стягнення. Дисциплінарне звільнення за появу на роботі у стані наркотичного, токсичного або алкогольного сп'яніння передбачено п. 7 ст. 40 КЗпП. Крім того, власник або уповноважений ним орган може

відсторонити працівника від роботи у разі появи останнього на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння (ст. 46 КЗпП). Підкреслимо: законодавець не оперує поняттям «медикаментозне сп'яніння», яке застосовується в Примірних інструкціях з охорони праці в рослинництві. Залежно від речовини, вживання якої призводить до стану сп'яніння розрізняють алкогольне, наркотичне та токсичне сп'яніння. О.С. Стеблинська визначає останній вид сп'яніння як «психічний стан людини, викликаний вживанням психотропних та інших одурманюючих речовин». Під «іншими одурманюючими речовинами», зазначає дослідник, слід розуміти психоактивні лікарські засоби або речовини, які не належать ні до алкоголю, ні до групи наркотиків, тобто снодійні препарати, психостимулятори, транквілізатори і т.д., вживані в медичній практиці, а також ароматичні летючі речовини, вживані в промисловості та побуті – ацетон, бензин, хлороформ і т.д. [3, с. 860].

Як бачимо, токсичне сп'яніння не тотожне із вживанням у Примірних інструкціях поняттям «медикаментозне сп'яніння», оскільки речовинами, які викликають такий стан, є не лише медикаментозні препарати, а й інші речовини, що жодним чином не стосуються медикаментів. Застосування ж у Примірних інструкціях саме терміна «медикаментозне сп'яніння» є неправильним, оскільки, по-перше, такий вид сп'яніння не виділяється законодавством, по-друге, це не відповідає вимогам закону, оскільки, зважаючи на текст Примірних інструкцій, не заборонено приступати до роботи у стані токсичного сп'яніння, викликаного дією токсичних немедикаментозних речовин.

Звичайно, проблема травмування працівників сільського господарства внаслідок виконання робіт у стані алкогольного, наркотичного та токсичного сп'яніння є досить гострою. Дослідження показують, що стан сп'яніння – основна причина 9,3 % від загальної кількості нещасних випадків зі смертельним наслідком узимку та 6,8 % улітку [4, с. 19]. Алкогольне, наркотичне та токсичне сп'яніння називається основною причиною смертельного травматизму у результаті падіння з висоти у сільському господарстві у 1,7 % від загальної кількості таких нещасних випадків; як супутня причина – у 8,2 % [5, с. 18]. Вказуються в літературі й інші показники, наприклад, В. Сопільняк говорить про те, що кожний четвертий смертельно травмований працівник сільського господарства перебував у стані алкогольного сп'яніння [6, с. 18].

Законодавством встановлена відповідальність за розпивання пива, алкогольних та слабоалкогольних напоїв на виробництві, а також за перебування на роботі у нетверезому стані у вигляді штрафу в розмірі від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 179 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

У нашому випадку ми вважаємо, по-перше, не зовсім правильним формулювання пунктів примірних інструкцій. Доцільніше замінити слова «не приступайте до роботи у стані алкогольного, наркотичного або медикаментозного сп'яніння» на «забороняється приступати до роботи у

стані алкогольного, наркотичного та токсичного сп'яніння».

Піддається критиці і така вказівка, вміщена в примірних інструкціях: «не приступайте до роботи ... у хворобливому або стомленому стані». Загальне законодавство з охорони праці надає працівникові право відмовитися від виконання дорученої йому роботи, якщо вона становить загрозу для здоров'я чи життя цього працівника або навколишніх. Це встановлено насамперед у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про охорону праці», в якій говориться, що «працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля». Згідно з цією статтею працівник зобов'язаний негайно повідомити про це безпосереднього керівника або роботодавця. Факт наявності такої ситуації за необхідності підтверджується спеціалістами з охорони праці підприємства за участю представника профспілки, членом якої він є, або уповноваженої працівниками особи з питань охорони праці (якщо професійна спілка на підприємстві не створювалася), а також страхового експерта з охорони праці. Норми міжнародного права, зокрема ст. 8 Конвенції 2001 р. № 184 «Про безпеку та гігієну праці у сільському господарстві», серед прав працівників називає право уникати небезпеки, пов'язаної з їхньою роботою, коли в них є досить вагомі підстави вважати про існування неминучої і серйозної загрози для їхньої безпеки та здоров'я, про що вони негайно інформують свого керівника. Такими діями вони не ставлять себе в будь-які несприятливі умови.

Щодо хворобливого стану як підстави невиходу на роботу, то в цьому разі працівник має право за власною заявою пройти за рахунок роботодавця позачерговий медичний огляд, якщо працівник вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язане з умовами праці (ст. 17 Закону України «Про охорону праці»). Згідно з цією статтею роботодавець за власною ініціативою може зобов'язати працівника пройти медичний огляд, якщо стан здоров'я останнього не дає йому змоги виконувати свої трудові обов'язки. Нарешті, підтвердженням хворобливого стану працівника мають бути листок непрацездатності чи довідка з медичної установи.

Стомлений стан, про який згадується у примірних інструкціях з охорони праці, взагалі, на нашу думку, не може бути причиною не починати роботу. Стомленість є оціночною, суб'єктивною категорією. Кожна особа з найрізноманітніших причин може почуватися стомленою (наприклад, через поганий сон), але ж це не може бути підставою для того, аби не виходити на роботу.

Отже, доходимо висновку, що не приступати до роботи особа може лише в разі, коли є вагома причина вважати, що існує загроза для її життя, здоров'я або для життя і здоров'я навколишніх і в разі хвороби (належно підтвердженої).

Звідси випливає необхідність вилучення з тексту примірних

інструкцій з охорони праці в рослинництві фрази «не приступайте до роботи у хворобливому та стомленому стані».

Список літератури:

1. Комплект нормативно-правової документації з охорони праці для малих підприємств [Текст] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Державний комітет України з нагляду за охороною праці, Національний НДІ охорони праці (ННДІОП). – К. : [б.в.], 2005. –36 с.
2. Сліпачук О. А. Стан виробничого травматизму зі смертельним наслідком у сільському господарстві в 2008 р. / О. А. Сліпачук, В. І. Лесковець // Інформаційний бюлетень з охорони праці. – 2008. – № 3. – С. 17–26.
3. Стеблинська О. С. Поняття, види та правове значення стану сп'яніння / О. С. Стеблинська // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 859–864.
4. Сліпачук О. А. Визначення особливостей виникнення нещасних випадків у сільськогосподарському виробництві у зимовий період / О. А. Сліпачук, Л. О. Мітюк // Інформаційний бюлетень з охорони праці. – 2009. – № 3. – С. 16–22.
5. Сліпачук О. А. Смертельний травматизм у результаті падіння з висоти в сільському господарстві / О. А. Сліпачук, В. Х. Білоусова // Інформаційний бюлетень з охорони праці. – 2008. – № 2. – С. 16–22.
6. Сопільняк В. Проблем на селі багато, але не скрізь ними переймаються / В. Сопільняк // Охорона праці. – 2008. – № 4. – С. 17–19.

Стаття посвячена аналізу состояния правового обеспечения охраны труда в растениеводстве локальными нормативными актами, в частности инструкциями по охране труда, определению недостатков Сборника примерных инструкций по охране труда для работников при выполнении работ в растениеводстве и разработке предложений по их устранению.

Охрана труда, правовое обеспечение, растениеводство, сельское хозяйство, инструкция по охране труда.

This article analyzes the status of legal support safety in plant local regulations, including regulations on labor protection, certain disadvantages Collection exemplary regulations on labor protection for workers while working in the plant and the development of proposals to address them.

Labor protection, legal support, plant, agriculture, instructions for labor protection.